

A nyelvi agresszió mint a tanórai fegyelmezés eszköze a rögzített tanórákon

Bevezető

A fegyelmezés mindenki által ismert jelenség, megítéléséről nagyon eltérnek a vélemények. Jómagam nem szeretek fegyelmezni, de úgy tapasztalom, sokan szükségessének találják alkalmazását, ezért érdemes megfigyelni, leírni.

Feltételezhető, hogy például a tanártól, az osztálytól és a kontextustól függően különböző mértékben fedezhető fel fegyelmezés a tanórákon. Azt sem hagyom figyelmen kívül a kutatási eredmények megfogalmazásában, hogy a nyelvi agresszió mértéke valószínűleg attól függően különbözik, hogy a résztvevők tudtával készül, vagy nem készül (kép- és/vagy hang-) felvétel.

Kutatási célok

A kutatás során a következőket tártam fel:

1. a megfigyelt hat tanár esetében mik a fegyelmezés verbális és vokális eszközei;
2. milyen arányban jelenik meg a nyelvi agresszió a fegyelmezés között;
3. milyen jellemzői vannak mindazon jelenségeknek, melyeket nyelviileg agresszívnek érzünk.

A nyelvi agresszióról

Szükségesnek tartom tisztázni, hogy az alapfogalmakat milyen jelentésben használom. Először a legfontosabb alapfogalommal kezdem, a nyelvi agresszióéval. Ez a sértettet (címezett vagy fültanú) akarattal, esetleg akaratlanul bántó, sértő, támadó, durva vagy zavaró nyelvi magatartás. Kiváltó okai sokrétűek lehetnek, pl. frusztráció, harag, gyűlölet, félelem. Használatának célja lehet többek között a másik személy arculatának megtámadása, saját arculatának védelmezése, erősítése a másik arculatának rombolása árán is (Batár, 2004:71).

A nyelvi agresszió formái változatosak: prédikáció, kioktatás, fenyegetés, megalázás, megszegényítés, letolás, személyre irányuló támadás, szidás, átkozódás, gúny, negatív minősítés, durva, ízléstelen, obszcén, goromba, bántó és trágár nyelvhasználat.

A fegyelmezésről és a figyelemről

Az iskolai fegyelmezés meglátásom szerint nem más, mint a tanár által alkalmazott beszélgetésszervező elemek együttese, amelyek azt szolgálják, hogy minden tanuló konstruktív módon vegyen részt az órai diskurzusban, a Grice által felállított maximáknak megfelelően. A rend fenntartása az eredményes tanítás, tanulás és a biztonság érdekében

történik, aki nem a tanár elvárásai szerint cselekszik, az megszegezi az írott és íratlan szabályokat.

Celestin Freinet úgy fogalmaz, hogy iskolai fegyelem nélkül nem lehet szó sem iskoláról, sem nevelésről. A tanár célja az kell, hogy legyen, hogy rendet és kiegyensúlyozott légkört teremtsen (Freinet, 1982:32)

Egyes felfogások szerint nincs is szükség fegyelmzésre, ha a pedagógus érdekes és változatos órát tart, az leköti a diákokat, és nem kényszerülnek olyan pótcselekvések végzésére, mint például a fegyelmzetlenkedés. A tanár feladata, hogy fenntartsa a figyelem tartósságát. Földes meghatározása szerint ez a következő: „az a lelki jelenség, amely lehetőséget biztosít a felénk áramló ingerek szelektálása (szétválogatása) révén, az információk felvételére és feldolgozására, és így tudatunkat a meghatározott tárgyra vagy jelenségre irányítja” (Földes, 2003:11).

A figyelem lehet önkéntelen és szándékos. Az önkéntelen figyelmet különböző tényezők váltják ki: viszonylag erős inger, a szokatlan inger, a mozgó tárgy, mindenkori állapotunk és az érdeklődés. A szándékos figyelem hatásfokát növeli a feladattudat, az önkontroll, a cselekvés egyes részeinek elkülönülése és a cselekvés és gondolati összekapcsolás (Földes, 2003:12).

Az agresszió és a nyelvi agresszió felosztása

Hárdi István az agressziót a következő három csoportra osztja fel: szóbeli vagy verbális, testi vagy fizikai és vizuális agresszió. A verbális agressziót további két alcsoportba sorolja (Hárdi, 2000:17–27):

1. Nyílt és rejtett agresszió.
2. A szavak agresszív tartalma és a szavak agresszív formája szerint.

A nyílt agresszió megjelenő formái többek között a trágárságok, gorombaságok, szidalmak és átkok. A rejtett szóbeli agresszió körébe tartoznak a trágár és ízléstelen elemeket nyíltan nem tartalmazó, de bántó célzattal használt megjegyzések, célzások, értékelések, gúnyos megjegyzések, irónia, intrika és rejtett sértés. A szavak agresszív tartalma könnyen értelmezhető, nem így az agresszív formai elemek, amelyek közé a hangszínt, a hangerőt, a beszédtempót és a beszédritmust soroljuk.

A nyelvi agresszió saját felosztását a fentiek felhasználásával készítettem, kutatásomban ezt jobban alkalmazhatónak tartom:

1. tartalmilag agresszív, de formailag semleges közlések;
2. formailag agresszív, de tartalmilag semleges közlések;
3. tartalmilag és formailag egyaránt agresszív közlések.

A tartalmilag agresszív, de formailag semleges közlések csoportjának két alcsoportja van: nyílt és rejtett. Nyílt agresszióknak tekintem a prédikációt, kioktatást, fenyegetést, megalázást, megszegyenítést, letolást, személyre irányuló támadást, szidást, átkozódást, negatív minősítést, durva, ízléstelen, obszcén, goromba, bántó és trágár nyelvhasználatot. A szupraszegmentális eszközök tehetik a beszédet formailag agresszívvé, de tartalmilag semlegessé.

Bár nem tartozik a nyelvi agresszió közé, mégis meg kell említeni azokat a közléseket, amelyek tartalmuk szerint agresszívek, de formájuk elárulja róluk, hogy viccelődésről, kedveskedésről, elismerésről, imponálási vágyról van szó valójában. Erre lehet példa a *Te kis disznó!* mondat, amit ha kedveskedően mondanak, senki nem érzi bántónak.

A téma fontossága

Valószínűleg a tanárok egy részében nem is tudatosul, hogy nyelvileg agresszív formákat használ, ezért fel kell rá hívni a figyelmüket. Továbbá a pillanatnyi sértő hatások pszichoszociális következményekkel is járhatnak: az önértékelés károsításával megjelenhet a szeretet elvesztésétől való félelem. A nyilvános szidalmazás megszegyenítést, presztízsveszteséget okozhat, a lejáratus révén hátrányos helyzetbe is kerülhet annak elszenvedője (Hárdi, 2000:19).

A hirtelen kitalált gúnynevek, jelzős főnevek jól alkalmazott szellemi odavágások megfelelői. Széles a skála a finom célzástól, az irónián, a metsző gúnyon át a kifejezett gorombaságig (Hárdi, 2000:27).

Hozzá kell tenni, hogy a szóbeli sértés nagyban függ annak tartalmától, a helyzettől, és végül, de nem utolsósorban az egyéni érzékenységtől (Hárdi, 2000:27).

Előfeltevések

Korábbi tapasztalataim alapján a kutatás elkezdésekor a következő előfeltevésekkel rendelkeztem:

1. Léteznek többek által alkalmazott, általánosnak mondható fegyelmezési módszerek.
2. A fegyelmezések körülbelül 85 százalékában jelenik meg a nyelvi agresszió valamely formája.
3. A nyelvi agresszióban az esetek nagyobb részében együtt jár a tartalmi és a formai agresszió.

Alkalmazott módszer

Hat rögzített tanórát elemeztem. Ezek közül az 1., 2., és 3. számmal jelölt felvételek videokamerával, a 4., 5. és 6. számmal jelöltek pedig diktafonnal készültek. A felvételek két pécsi általános iskolában, hat különböző osztályban készültek a tanár segítségével. A jelen lévő diákokat minden esetben tájékoztatták. Egyik alkalommal sem vettem részt személyesen a felvételek készítésén.

A megfigyelt személyek magatartásáról

A beszélt nyelv vizsgálatának egyik akadályozó tényezője, hogy az adatközlők a gyűjtő jelenlétében nem úgy beszélnek, ahogy egymás között szoktak, hanem „finomabban”, „urasabban”, választékosabban. A jelenséget W. Labov fogalmazta meg és nevezte el megfigyelői paradoxonnak. Tehát a gyűjtő, aki egy működő kommunikációs rendszer természetes struktúráját akarja megfigyelni és leírni, a maga megfigyelői beavatkozásával éppen ezt a természetes struktúrát változtatja meg (Kiss, 1995:36).

Szinte biztosra vehető, hogy a felvevőkészülék jelenléte is hasonló hatásokat vált ki: tanárok a szokásosnál jobban ügyelnek minden megnyilatkozásukra, a diákok pedig a szokásosnál visszafogottabbak, kevesebb a fegyelmezetlenség, jobban odafigyelnek a tanárra. Ezért fogalmaztam bele a címbe, hogy a rögzített tanórán alkalmazott nyelvi agressziót vizsgálom.

Előfordult, hogy a tanár mellett több diák is belenézett a kamerába, tehát nem tudták, nem akarták elfelejteni a kamera vagy a diktafon jelenlétét. A konfliktuskezeléssel foglalkozó órán az is előfordult, hogy az egyik csoport a kamerához igazodva adta elő jelenetét.

A diákok osztálytermi magatartásáról

Osztálytermi megfigyeléseink középpontjába általában kétfajta viselkedési gyakorlatot állítunk, ezeket *feladattartónak*, illetve *feladatelhagyónak* nevezzük. A diákok egyrészt feladattartó viselkedéssel biztosíthatják szerepüket a társalgásban, átgondolt válaszzal és saját kérdéseik feltevésével. A feladatelhagyó viselkedéssel megkérdőjelezhetik egy másik beszélő jogát a beszédporond birtoklásához; például a feladathoz nem kapcsolódó beszólásokkal, melyekkel egy második (többnyire szűk körű) beszédporondot szándékoznak létesíteni (Bergvall–Remlinger, 1996:2–4).

A tanórák rövid leírása

Az 1., 2. és 3. felvételek osztályfőnöki óra keretében készültek. Ezek az órák rendhagyónak nevezhetők, mivel nem a megszokott osztálytermi munka jellemezte őket, hanem egy-egy téma megbeszélése. Az első osztályfőnöki óra a mindennapi élet lehetséges konfliktusairól és azok kezeléseiről, a második az együttműködésről, a harmadik a türelemről szólt. Az osztályterem berendezése mindhárom esetben eltért a szokásostól, padok egyikben sem voltak, az első két esetben nagy körbe, a harmadikban pedig a tanárral szemben félkörívbe voltak rendezve a székek.

A 4., 5. és 6. felvételek magyar irodalom-, földünk és környezetünk-, valamint történelemórán készültek. Ezek az órákon mind a munkarend, mind a padok a megszokottak voltak.

Gyakoribb munkaforma volt a frontális foglalkoztatás (2., 4., 5. és 6. órákon), a tanár közvetlenül irányította az összes tanuló tevékenységét. Csupán két órán (1. és 3.) dolgoztak a frontális mellett csoportmunkában is.

A felvételek elemzése

A kutatás jellegéből adódóan a transzkriptek elkészítésekor különös figyelmet fordítottam a szupraszegmentális eszközökre. Az elhangzottakat transzkribáltam, az általam használt átírási konvenciók a cikk végén megtalálhatók.

A támadásnak gyakran van „előtörténete”, a felek között lehet régi a konfliktus, ezekre való utalást a rendelkezésre álló felvételekből nem találtam.

Eredmények

Jelen kutatásomban a teljes közlésrendszert 3 fő részre bontottam Albert Mahrebian megállapítása alapján, melyből az első és második csatornát együttesen figyeltem meg: 1. verbális, kizárólag szóbeli (7%), 2. vokális, beleértve a hangmagasság-változás irányát, a hangerőváltozás irányát és a beszédtempó változásait (38%) és 3. nem-verbális (55%) (Pease, 1996:8).

A kutatási eredményeket a következő szempontok alapján mutatom be:

1. A tanárok fegyelmezési eszközeinek jellemzése, összehasonlítása.
2. A tartalmilag agresszív, de formailag semleges közlések használata.
3. A formailag agresszív, de tartalmilag semleges közlések használata.
4. A tartalmilag és formailag agresszív közlések együttes használata.

Az 1-es számú táblázatban látható a fegyelmezési alkalmak megoszlása tanáronként és összesen (105). Kitűnik az ezeken belül használt nyelvi agresszió száma (45), ami a fegyelmezések 42,8 százalékát teszi ki. T_1 , T_3 és T_5 az átlagosnál kevesebbszer, míg T_2 , T_4 és T_6 az átlagosnál többször fegyelmezett. A nyelvi agressziót T_1 és T_2 az

1. táblázat

	Fegyelmezés (alkalmak)	Nyelvi agresszió használata (alkalmak)
Tanár 1 (T ₁)	1	-
Tanár 2 (T ₂)	32	9
Tanár 3 (T ₃)	12	5
Tanár 4 (T ₄)	28	18
Tanár 5 (T ₅)	11	4
Tanár 6 (T ₆)	21	9
Összesen	105	45 (42,8 %)

átlagosnál kevesebbszer, T₅ körülbelül az átlagos mértékben, T₃, T₄ és T₆ pedig átlagon felüli mértékben használta.

A tanárok fegyelmezési eszközeinek rövid jellemzése

Az általam megfigyelt tanárok minden esetben fenn tudták tartani a rendet, ezt azonban mindannyian egy kicsit másképpen érték el.

A diákok kiemelkedően feladattartó viselkedést tanúsítottak T₁ jelenlétében, egy esettől eltekintve nem volt szükség fegyelmezésre. Ebben az egy esetben egy kisfiút kellett felszólítani, hogy még ne kezdje el a feladatot, a tanárnő szájából ez hangzott el: *Néhány embert felkérek csoportalakításra (.) pár perc idő lesz arra (.) foglalj helyet még Samukám (.) hogy átgondoljátok, és utána ügyesen megjelenítetek néhány konfliktust.*

T₂ fegyelmezett a hat pedagógus közül a leggyakrabban. Gyakran „megelőző” stratégiát alkalmazott. Ez alatt azt értem, hogy instrukciói végén sok esetben nem kívánatosnak nyilvánít bizonyos viselkedési formákat, megelőzi a lehetséges rendbontásokat:

Felhívom a figyelmét egyeseknek (.) hogy mondjuk tényleg ne ilyen bohóckodós ugra-bugra legyen.

Bárki mondhatja (.) nem kell jelentkezni (.) csak arra vigyázz (.) hogy ne vágjatok egymás szavába.

Hát akkor ezzel fejezzük be, meg azzal, hogy összepakoljuk a termet (.) szépen összhangban.

A feladat része, hogy egymás között eldöntitek, hogy ki az író, szépen, nyugodtan.

Oda is mehettek egymáshoz (.) de teljesen halkan.

Hullámmozgásnak kell kialakulnia az egész osztályban, de rendben.

T₂ fegyelmezésének másik jellegzetessége, hogy számos felszólító mondatot a *jó* szócskával fejezett be. Választ egy alkalommal sem várt, nyomatékként használtja azokat:

Most ezt el fogom mondani, úgyhogy figyeljél, *jó*?

Figyeljük a többieket is, *jó*?

Maradj ülve, és úgy fogom elmagyarázni, *jó*?

Tehát egyelőre előre nézel, *jó*?

T₃ óráján a tanulók többé-kevésbé az elvárt szabályok szerint viselkedtek. A tanár a szükségesnél is nagyobb fegyelem fenntartására törekedett, a kisebb rendbontásokat is vissza akarta szorítani. Egyéni volt a többes szám harmadik személyű igelakok használata:

Halkan beszéljék meg.

Halkabban készüljenek.

T_4 fegyelmezett T_2 után a legtöbbet, de ő használt legtöbbször nyelvi agressziót. A többi tanárhoz képest lazább fegyelmet tartott. Gyakran intette fegyelemre az egész osztályt a *Gyerekek! Nyugi, gyerekek!* mondatokkal. Érdekesség, hogy egyedül ő használt feltételes módú felszólításokat.

T_5 -nek nem kellett sokszor a feladatelhagyókat rendre utasítania. Kialakított egy tanórai rendet, nem volt szüksége kiabálásra, fenyegetőzésre. Általában nyugodt hangon, hangemelés nélkül beszélt:

Ne ne vess!

Figyelj!

Pár alkalommal hangerejét a mondatok elején vagy végén megnövelte (ld. lejjebb).

Egyrészt T_6 alkalmazta leggyakrabban a szüneteket, hogy kifejezze nemtetszését, másrészt pedig ő használta másodjára a legtöbbször a nyelvi agresszió valamely formáját.

Általános fegyelmezési eszközök

Egyrésztől azt vizsgáltam, helyes-e az első előfeltevésem, mely szerint léteznek többek által alkalmazott fegyelmezési stratégiák. E mellett azt is kutattam, hogy az egyes tanárok milyen módszerekben látják a megoldást.

Több pedagógusnál voltak megtalálhatóak a következő fegyelmezési eszközök, amelyek nem tartalmazták a nyelvi agresszió egyetlen formáját sem:

1. Egy-egy diák nevének szólítása

T_2 : Laci!

Zoli!

Tibor, majd csak akkor, amikor a Zoliék befejezték.

T_4 : Blanka.

Vivien.

T_6 : Márkó!

Marci, te is!

Roland lelkem!

2. Nem fejtik ki részletesen, hogy mi a nem kívánt viselkedés, azonban nincs is rá szükség, mert a szituációból és az előzetes tapasztalatokból a diákok tisztában vannak azzal.

T_4 : Ne.

Ezt hagyjátok abba.

T_5 : Ezt ne!

Állj.

3. Ismétlés

T_2 : Állj! Állj! Állj! (háromszoros ismétlés)

Nem most, nem most, nem most. (háromszoros ismétlés)

Még nem tapsoltam, még nem tapsoltam. (kétszeres ismétlés)

Egyébként ez már a feladat része (.) a feladat része. (kétszeres ismétlés)

T_3 : Várj, várj, várj, várj. (négyeszeres ismétlés)

T₄: Gyerekek, gyerekek, nyugi, nyugi! (kétszeres ismétlés)
 Maradatok csöndben, (.) maradatok csöndben. (kétszeres ismétlés)

4. A többes szám első személy használata

T₂: Figyeljük a másikat.

T₄: Tanuljunk.

Hagyjuk abba a szórakozást.

T₆: Nem tudom, miért kiabálunk.

5. Elhallgatás, szünet beiktatása

A szünet alapvetően biológiai funkcióhoz kapcsolódik, a belégzéshez, amellyel a szervezet oxigénellátását biztosítjuk. Jelentősen függetlenedik is tőle, és vagy önmagában, vagy a hangsúllyal és a hanglejtéssel karöltve ellátja a rábízott kommunikációs feladatokat. A szünetnek lényegi jegye, hogy két elem viszonyában létezik, tehát a közlés indítását és befejezését nem szünet, hanem csend előzi meg, illetőleg követi (Kassai, 1998:227).

A hallgatásnak paradox ereje lehet, különösen bizonyos intézményes helyzetekben. Ahol kötelező az önfeltárás, például gyónáskor, a modern pszichoterápiában, munkahelyi interjú során és rendőrségi kihallgatáskor, ott a néma hallgató gyakorol hatalmat a beszélő fölött. Ezzel szemben a feminista írásokban a hallgatást a passzivitás és gyengeség eredményének és jelképének tekintik (Gal, 2001:163–4).

A frontális tanítású órákon a hallgatás és a szünettartás a „hatalommal rendelkező”, az órát végigbeszélő személy elégedetlenségét tükrözi a hallgatóság számára. Kétfajta hosszúságú szünetet különböztettem meg (stopperrel mérve): egy másodpercnél rövidebb, 1 másodpercnél hosszabb. Ezt a módszert használta a legtöbb tanár.

T₂: Tehát pontosan ugyanezt kell csinálni (2.0) amit Adrienn.

Most azok jönnek (1.3) akik eddig ültek.

Csöndet kérek (2.1) mert ezt legalább olyan csöndben kell csinálni, mint az előző feladatot (2.0)

Többiek kint figyelnek (.) egy hang nélkül.

Nem szól senki semmit (2.2) egy hangot sem szeretnék hallani.

T₃: Megvárom (.) míg elcsendesedünk egy kicsikét.

Nem bele beszélünk (1.8) hát nem szokás.

Többiek pedig figyeljünk (1.9) figyeljünk egy kicsikét rám.

T₄: Most (1.5) mit csinálsz?

Nézzük meg még egyszer (2.0) az új anyagot.

T₆: Minden pártnak (1.3) van úgynevezett pártlistája.

Arra várok (2.8) hogy elkezdhessem az órát.

Lelki (2.2) ismereti és vallásszabadság.

6. Igemódok, igeidők használata

Az igemód a beszélőnek azt a választását tükrözi, hogy a mondat tartalmát milyen mondatfajtaival akarja kifejezni, milyen módon akarja elénk tárni.

A következő táblázatokban (2. táblázat és 3. táblázat) láthatjuk, hogy a kötőmódot hogyan használták a tanárok a fegyvel fenntartására.

2. táblázat. A kötőmód használatának esetei (Hegedűs, 2005:260)

	Alapszórend	Nyomatékos / tagadás (kiemelő szórend)
Felszólítás	T ₂ : Válaszd ki a párodát.	T ₄ : Ne beszélj.

3. táblázat. A kötőmód használatának további esetei (Hegedűs, 2005:260)

	Célhatározói alárendelés az ige	Olyan alárendelő mondatok, amelyekben vonzata véghatározói kategóriába tartozik	Tárgyi alárendelés	Alanyi alárendelés
Függő (tartalom- váró) kijelentések grammatikai for- májukat tekintve	-	T ₂ : Figyelünk arra, (.) hogyan sikerül megoldani a feladatot.	-	-

A felszólítás kifejezésére a pedagógusok nem csak felszólító mondatokat használnak, több alkalommal megjelent a kijelentő és a feltételes mód is, ez látható az alábbi táblázatban.

Felszólító mondatoknál megfigyelhető volt a dallamesés mellett – a szakirodalomban is megjelenő – a kezdő- és végpont közötti intenzitáscsökkenés (Kassai, 1998:217–218).

Tartalmilag agresszív, de formailag semleges közlések

Hárdi két pontban jellemzi az agresszív beszéd tartalmi részét (Hárdi, 2000:29):

1. Szinte minden mondatában érvényesül a deriváló, mindennel ellenséges agresszió.
2. Oda nem illő keretben, negatív összefüggésben ad elő dolgokat.

Mint már korábban említettem, tartalmilag agresszív közléseknek két fő csoportja van: nyílt vagy rejtett. Mivel az agresszív tartalom gyakran párosul a beszédre jellemző agresszív formai elemekkel, csupán T₆ óráján talákoztunk tartalmilag agresszív, de formailag semleges közlésekkel:

Azt hiszem, hogy elő fogunk venni egy papírlapot.

Szilvi, ki foglak rakni.

Kriszti, lecsaplak, komolyan!

Egy alkalommal lekicsinylő hasonlattal is él: Olyanok vagytok, mint a kisóvodások. (Ugyan a közös jegy nem derül ki, a hasonló (kisóvodások) miatt mégis megalázzónak érzem.)

4. táblázat. A kijelentőmód használata (Hegedűs, 2005:265)

Mondat	A közlés funkciója	Grammatikai eszköze
T ₂ : Mindenki csak a feladatra koncentrál.	felszólítás	kijelentő mód
T ₂ : Mindenki megállt szépen.	felszólítás	kijelentő mód
T ₆ : Ha kész vagy, felteszed a kezed beszélgetés nélkül.	felszólítás	kijelentő mód
T ₆ : Aki készen van, jelentkezik.	felszólítás	kijelentő mód
T ₆ : Nem érz rá társalogni.	nyomatékos felszólítás	kijelentő mód

Formailag agresszív, de tartalmilag semleges közlések

Hárdi hívja fel a figyelmet arra, hogy az agresszív beszéd tartalmi elemei mellett a szavak formai elemeivel is érdemes foglalkozni. Elsősorban a hangerővel: agresszió, harag megjelenhet a hang felemelésében, a hang növekedésében. A hangszín elmélyülhet, dörgővé válhat. A beszédtempó és a beszédritmus is árulkodhat a mögötte álló indulatokról. Bár világszerte terjed a gyors beszéd, az agresszív indulatok azonban ezt felgyorsítják, akár hadaróvá is tehetik (Hárdi, 2000:28).

A szupraszegmentális elemeknek összetett szerepük van. Egyrészt ezek összjátékára hárul annak biztosítása, hogy a közlemény tartalmilag egyértelmű legyen. Másrészt nem kevésbé fontosak azok az információk, amelyeket ugyanezeknek az elemeknek mint meghatározó jegyeknek a révén a közlőről, a közlőnek a közölt tartalomhoz, a közléshelyzethez és a közlőtárhoz való viszonyáról kapunk, s amelyek javítják a közlemény vételének hatásfokát. Ezeken túl azt is jelzik, hogy mennyire kell „szó szerint” venni a közleményt, azaz milyen viszonyban van annak jelentése értelmével (Kassai, 1998:206–208).

Az általam megfigyelt területek a már korábban említett szünetek mellett a hangmagasság-változás iránya (ereszkedés, szinttartás, emelkedés), a hangerőváltozás iránya (gyengülő, szinttartó, erősödő) és a beszédtempó változásai.

A hang fizikai ereje hangosságként jelenik meg az észleletben. Tekintetbe vettem a hangerő szintjét (erős, közepes, gyenge) és a hangerőváltozás irányát (gyengülő, szinttartó, erősödő), valamint ezek kombinációit (gyengülő-erősödő, szinttartó-gyengülő, erősödő-gyengülő stb.). A változás időbeli lefolyása szerint beszélünk hirtelen és enyhe változásról (Kassai, 1998:221–222).

A következőkben az aláhúzott részek a megnövelt hangerőt jelzik. A hangerőváltás minden esetben enyhe volt.

T₂: Figyelj jól!

Nagyon hangosan olvassa, aki olvassa, nagyon halkan marad a többi, aki csak hallgatja.

T₃: Várj, még nem tudod, mi a feladat!

Megengeded, hogy befejezzem?

Most már nagyon jó lenne, ha figyelnél.

T₄: Marci.

Gergő.

Na!

Ne!

Annyira vicces ez a Tamara.

T₅: Milyen éghajlaton van India?

Van olyan hely, ahol a legegyszerűbb kapát használják.

Milyen főbb városok vannak Indiában?

Indiában fordított a helyzet.

T₆: Figyelj!

Réka!

Nyolcvanötödik oldal.

A hangmagasság-változás három lehetséges iránya az ereszkedés, a szinttartás és az emelkedés, illetőleg ezek gyorsabb időbeli lefutású változatai, a szökés és az esés egymással kombinálódva különböző dallamsémákat hoznak létre, amelyek lehetnek emelkedő-esők, emelkedő-ereszkedők, szinttartó-ereszkedők, ereszkedő-emelkedők stb. (Kassai, 1998:211).

T₂: ↑ Újra páros feladat fog következni.

↑ Nagyon figyelj, azok is, akik ülnek, azok is, akik dolgoznak.

↑ Na most, Bálintot kérdezem, hogy amikor ő volt a tükörkép az milyen érzés

volt.

T₃: ↑ Már ide tud figyelni, a másik csoport is.

↑ Egy pillanat türelmet a többiektől.

T₄: ↑ Az most jön.

↑ Gyakorlunk.

A mondatok elején lévő magasabbra emelt dallamot minden esetben ereszkedés követett, eséssel nem találkozhattunk.

A beszédtempónak általában három fokozatát különböztetjük meg: a lassú, a közepes és a gyors tempót. A tempó időbeli váltása tekintetében pedig beszélünk gyorsuló és lassuló tempóról (Kassai, 1998:226). Csupán kétszer, mindkétszer T₂ esetben találkoztunk ezzel a jelenséggel, az első példában lassult, a másodikban felgyorsult a beszéd.

Most meg is fogod majd fogni a másoknak a vállát.

Tehát még mindig távol vagy, és figyelnek nagyon a kívül ülők is.

Lehetnek formailag agresszívok a kötőmódban elhangzó felszólítások is kiemelő szórend esetén (Hegedűs, 2005:260):

Nemcsak a kötőmódban elhangzó utasításokat érezhetjük agresszívnek, hanem a kijelentő és a feltételes módúakat is (Hegedűs, 2005:265):

5. táblázat. A kötőmód használata

Mondat	Szórend	A közlés funkciója	Grammatikai eszköz
T ₂ : <u>Senki</u> nem néz rám.	kiemelő	nyomatékos felszólítás	kötőmód
T ₄ : <u>Ne</u> idétlenkedjete.	kiemelő	nyomatékos felszólítás	kötőmód
T ₄ : <u>Ne</u> vitatkozz.	kiemelő	nyomatékos felszólítás	kötőmód
T ₆ : <u>Tessék</u> csinálni.	alap	felszólítás	kötőmód

Táblázat 6. A kijelentő és a feltételes mód használata

Mondat	A közlés funkciója	Grammatikai eszköz
T ₂ : Nem fordulsz hátra.	nyomatékos felszólítás	kijelentő mód
T ₄ : Előrefordulsz.	felszólítás	kijelentő mód
T ₄ : Abbahagynád?	udvarias felszólítás	feltételes mód
T ₄ : Ha befejeznéd, folytatnám.	reális feltétel	feltételes mód
T ₄ : Jó lenne, ha figyelnél.	udvarias felszólítás	feltételes mód
T ₆ : Nem beszélgetsz.	nyomatékos felszólítás	kijelentő mód

Tartalmilag és formailag egyaránt agresszív közlések

Az alábbi közlésekben az agresszív tartalmi és formai elemek együttesen jelentkeznek, azonban számuk előzetes várakozásomtól messze elmaradtak:

T₄: Na, zsenikém?

Te tudod, nagyokos?

Gyerekek, szétcsapok köztetek.

Ha nem bírtok magatokkal, (.) most íratok veletek.

Íratok, ha még egyszer rá kell szólnom valakire.

T₆: Olyat mondok, hogy dolgozat lesz belőle.

Az első két mondatban iróniát találunk. T₄ úgy akarta nevetségessé tenni a diáko(ka)t, hogy az ellenkezőjét mondta annak, mint amit érzett vagy éreztetni akart. A hangsúly megmutatta, hogy a mondottak ellentétére kell gondolni (R. Molnár–Vass, 1989:33). Az utolsó négy mondatban tiszta fenyegetést fedezhetünk fel. Egyik közülük fizikai agressziót helyez kilátásba, a többi közlésben a tanárok a diákokat egy esetleges dolgozat lehetőségével ijesztgetik.

Következtetések levonása

Az alábbi összefoglaló táblázatból jól kivehető a verbális agresszió fajtáinak megoszlása. Szembeszökő a formailag agresszív, de tartalmilag semleges agresszió magas száma, amely kiteszi a feljegyzett verbális agresszió 80 százalékát.

Látható, hogy a fegyvelmezés és a nyelvi agresszió nem feltétlenül együttjáró jelenségek, azonban az utóbbi valamelyik formája kísérheti az előbbi.

Megismerhettünk néhány egyéni és többek által használt fegyvelmezési technikát. Láthattuk, hogy a tanárok a 105 fegyvelmezési alkalom során, megfigyelt helyzetben, 45 alkalommal éltek a nyelvi agresszió eszközével, annak is inkább formai változataival.

Első előfeltevésem beigazolódott, mivel sikerül olyan fegyvelmezési módszereket feltárni, amelyeket többek használtak. Második előfeltevésemről kiderült, hogy hibás volt, mivel túlzott mértékben számítottam a nyelvi agresszió megjelenésére a fegyvelmezés során. Utolsó előfeltevésemről, mely szerint a nyelvi agresszió használatakor az esetek nagyobb részében együtt jár a tartalmi és a formai agresszió, kiderült, hogy téves, mivel leggyakrabban a formai agresszió önmagában jelent meg.

Mint már a kutatási célok között említettem, céljaim között szerepelt annak kiderítése, hogy milyen tartalmi és formai jellemzői vannak mindazon jelenségeknek, me-

7. táblázat A verbális agresszió megjelenése

	Tartalmilag agresszív, de formailag semleges közlés használata (alkalom)	Formailag agresszív, de tartalmilag semleges közlés használata (alkalom)	Tartalmilag és formailag egyenként agresszív közlés használata (alkalom)
Tanár 1	–	–	–
Tanár 2	–	9	–
Tanár 3	–	5	–
Tanár 4	–	13	5
Tanár 5	–	4	–
Tanár 6	3	5	1
Összesen	3	36	6

lyeket verbálisan agresszívnek érzünk. A tartalmilag agresszív közlésekre jellemző (nem fontossági sorrendben): lekezelés, lekicsinylés, felsőbbrendűség éreztetése; diszfemizmus; tabutémák, tabuszavak; sztereotípiák; negatív előítélet; fenyegetés, megalázás, gorombaság, sértés, szidás; trágárság; elutasítás, elítélés; átkozódás, istenkáromlás; gúny, ironia, célzás; megszólítás, becenév és gúnynev.

A formailag agresszív közléseknél ide sorolhatóak: hangerő, hangerőváltozás; hangsúly, a kiemelő hangsúly; szünettartás; nyomatékos szótagok, szavak; beszéddallam; hanglejtés; hangmagasság; beszédtempó; beszédritmus, beszédritmus és ennek változásai.

A felsoroltak közül egy-egy jellemző már önmagában is felkeltheti bennünk az agresszív érzetet, de ezek erősíthetik is egymást, össze is adódhatnak. Egy dolgot ki kell hangsúlyoznom, miszerint nem csupán a beszéd lehet agresszív, hanem annak kísérő elemei is: a mimika, a testbeszéd, az öltözködés és a viselkedés.

A transzkripcióknál alkalmazott átírási konvenciók

Szekvencialitás, szünetek

[]	két vagy több beszélő közti átfedés eleje és vége
/	rácsatlakozás (beszélőváltás szünet nélkül)
-	a beszélő félbeszakítja önmagát
(.)	1 másodpercnél rövidebb szünet (stopperrel mérve)
(n.n)	1 másodpercnyi vagy hosszabb szünet (stopperrel mérve)
ö	hangos szünet
()	érthetetlen beszédszakasz
(xxx)	bizonytalan átírás
< >	az átíró megjegyzése; nem verbális jel
{ }	az a beszédszakasz, melyre az átíró megjegyzése vonatkozik

Intonáció

.	intonációs egység vége; ereszkedő hanglejtés
,	intonációs egység vége; eső-emelkedő hanglejtés
?	intonációs egység vége; kérdő hanglejtés
nincs jel:	intonációs egység vége; ereszkedő-lebegő dallamkontúr
↑	magasabbra emelt dallamkontúr eleje
<u>aláhúzás</u>	megnövelt hangerő vagy erőteljes hangsúly
=	két intonációs egység közti szünet hiánya
:	nyújtott hang
, áthúzott	átlagosnál gyorsabb beszédszakasz
félkövér	átlagosnál lassabb beszédszakasz

IRODALOM

- Batár Levente (2004): A Heti Hetes című műsor elemzése nyelvi agresszió szempontjából. In: Kassai Ilona (szerk.): *Etűdök alkalmazott nyelvészetre*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- Bergvall, Victoria – Remlinger, Kathryn (1996): *A reprodukció, a szembeszegülés és a társadalmi nem az oktatási diskurzushban. A kritikai diskurzuselemzés szerepe*. Kézirat
- Földes Zoltán (2003): Pszichológiai alapok. In: Földes Zoltán – Nagy Tamás – Nyéki Lajos (szerk.): *Pedagógiai alapismeretek*. Budapest: Magyar Kereskedelmi és Iparkamara.
- Freinet, Celestin (1982): *A Modern Iskola technikája*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Gal, Susan (2001): Beszéd és hallgatás között. A nyelv és társadalmi nem kutatásának kérdései. In: *Replika* 45–46. pp. 163–189.
- Hárdi István (2000): Az agresszió világa. Az agresszió fogalma, jelenségtana, elméletei. In: Hárdi István (szerk.): *Az agresszió világa*. Budapest: Medicina Könyvkiadó Rt.
- Hegedűs Rita (2005): *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kassai Ilona (1998): *Fonetika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes (1993): *Gyermeklélektan*. Budapest: Gondolat.
- Pease, Allan (1996): *Testbeszéd. Gondolatolvasás gesztusokból*. Budapest: Park Kiadó.
- R. Molnár Emma – Vass László (1989): *Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához*. Szeged.

A Librotrade rendkívüli szótárjánlata

0194316491	Oxford Advanced Learner's Dictionary 7 th . ed+Compass CD-ROM	5500 Ft
0194315312	Oxford Angol–magyar szótár nyelvtanulóknak	2500 Ft
0194315169	Oxford Wordpower Dictionary Millennium Edition	1500 Ft
0194315797	Oxford Wordpower Dictionary with Genie CD-ROM	2000 Ft

Librotrade Kft.

1173 Budapest, Pesti út 237.
Telefon.254–0–254 Fax:257–72–4–72
E-mail: books@librotrade.